

STYLISTIKA ČESKÉHO JAZYKA

Doc. Mgr. Patrik Mitter, Ph.D.

Studijní opora Katedry bohemistiky
Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem

OBSAH

Úvod.....	3
1. Stylistika a styl.....	5
2. Základní pojmy.....	8
3. Slohotvorní činitelé.....	11
4. Slohové postupy a slohové útvary.....	16
5. Komunikát a jeho stavba.....	22
6. Diferenciace a stratifikace národního jazyka.....	26
7. Stylová diference češtiny.....	32
8. Výrazová stylistika.....	36
Literatura.....	47

Studijní opora s názvem *Stylistika českého jazyka* je určena studentům kombinovaného studia studijního oboru Učitelství pro 1. Stupeň ZŠ (včetně speciální pedagogiky) v rámci studijního programu Učitelství pro základní školy.

Tato studijní opora je koncipována jako podpůrný studijní materiál, který slouží k prohloubení poznatků z obecné a výrazové stylistiky, tj. z těch témat, pro něž se vzhledem k omezenému časovému prostoru vyučovacího bloku této disciplíny nedostává prostoru. Tato disciplína je ve studijním plánu tohoto oboru dotována počtem 5 hod. za semestr. V takto časově omezeném vyučovacím bloku se studenti kombinovaného studia seznámí s oblastí funkční stylistiky. Bude jim podán zevrubný výklad o jednotlivých funkčních stylech (o stylu prostěsdělovacím, publicistickém, odborném, administrativním, řečnickém a uměleckém) a v jejich rámci o slohových normách, o případné vnitřní diferenciaci daného stylu, o jazyce a slohových útvarech příslušného funkčního stylu. Studenti si tak ve vyučovacím bloku osvojí základní poznatky z oblasti funkční stylistiky, na něž bezprostředně text této studijní opory navazuje a jejichž předchozí osvojení předpokládá.

Text studijní opory je členěn do dvou částí. První část tvoří výklady z oblasti obecné stylistiky. Studenti se v ní seznámí s termíny *text, styl (sloh), slohotvorné faktory (slohotvorní činitelé) objektivní a subjektivní, stratifikace českého jazyka, výstavba textu*. K těmto termínům je vždy uveden stručný výklad.

Druhou část studijní opory představují výklady z oblasti výrazové stylistiky. Pojednává se zde především o slohové příznakovosti jednotlivých druhů jazykových prostředků z hlediska strukturního. Probírá se charakteristika slohových příznaků prostředků hláskových (resp. výslovnostních), tvaroslovných, lexikálních, slovotvorných a syntaktických s uvedením četných příkladů. Těžiště výkladů v této kapitole spočívá v základní opozici, kterou tvoří jazykové prostředky slohově bezpříznakové a příznakové. Centrální polohu na úsečce slohových příznaků mají jazykové prostředky slohově bezpříznakové, přičemž se na jednotlivých koncích úsečky nacházejí jazykové prostředky knižního charakteru a jazykové prostředky hovorového charakteru.

Studijní text je uspořádán do osmi kapitol, jejichž obsah by studenti měli zvládnout v průběhu jednoho semestru. Pro usnadnění orientace mají kapitoly následující strukturu:

- cíle kapitoly

- studijní text
- pojmy k zapamatování
- kontrolní otázky
- úkoly
- souhrn
- literatura

V textu jsou používány tyto symboly (piktogramy) a znamenají:

- cíle
- pamatujte si
- odpovězte
- vypracujte
- souhrn
- přečtěte si

1. STYLISTIKA A STYL

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- charakterizovat stylistiku a styl
- zařadit stylistiku mezi další jazykovědné disciplíny a popsat jejich vztahy
- vysvětlit pojem stylém a zhodnotit jeho důležitost pro stylistiku

STYLISTIKA

Stylistika je jazykovědná disciplína, která se zabývá stylem (nauka o stylu), studuje a zobecňuje zákonitosti stylizace jazykových projevů.

Moderní stylistika jako vědní disciplína vzniká až na počátku 20. století. Dříve byla chápána zjednodušeně pouze jako „řečová“ disciplína, volba jazykových prostředků a textových postupů se začala zkoumat nadindividuálně → obecné zákonitosti výstavby textů.

Stylistika je často hodnocena jako pomezí disciplína.

Stylistika klade důraz na:

- ◆ formu textu
- ◆ jazykovou stavbu textu

Základní úkoly stylistiky:

- ✓ poznat výrazové prostředky v textu
- ✓ určit funkci výrazových prostředků v textu

Prvky, pomocí nichž se text stylově aktivizuje, označujeme jako stylémy. Tyto jednotky tvoří v jazyce v podstatě ustálenou soustavu (nikoliv statickou, neboť se vyvíjí jako ostatní složky jazyka). Soustava těchto stylémů pak tvoří paradigmaticku stylistiky (= soubor výrazových prostředků všech jazykových rovin → výrazová stylistiky). Stylistika má též svou syntagmaticku (= principy využití výrazových prostředků v tvorbě jazykových projevů).

STYL

Styl (obecně) je chápán jako vnější jednotný ráz umělecké díla, člověka, doby. Vzniká jako výběr a uspořádání jednotek v jakékoli oblasti lidské činnosti, utváří se záměrnou aktivitou tvůrčího subjektu, je ovlivňován okolnostmi vzniku a cílem, jemuž má sloužit (životní styl, styl odívání, styl architektury apod.).

Jazykový styl (slovo *styl* z řeckého *stýlos* = nástroj, jímž se ryl text do voskových destiček = rydlo) je způsob cílevědomého výběru, užití a uspořádání jazykových prostředků, který se uplatňuje při genezi (vzniku) textu. V komunikátu se projevuje jako princip integrační (sjednocující - styl tvoří jednotu vyhovující komunikačnímu záměru autora), diferenciační (rozlišující – stylem se liší produktoři a jejich komunikáty) a klasifikační (zařazovací – stylem se k sobě určité texty i jejich autoři přiřazují). Styl je vlastností languovou i parolovou (jazyka i řeči).

Při rozbořech stylu se soustředíme především na složku výrazovou. Ve všech komunikátech lze pozorovat stylovou složku:

stylově neutrální:	x	stylově příznakovou:
„Prší.“	x	„Leje.“
„Otec.“	x	„Fotr.“ „Taťulda.“

- stylistika
- stylém
- paradigmatica
- syntagmatica
- styl

- Čím se zabývá stylistika?
- Co je to stylém?
- Jaký je rozdíl mezi stylem (chápáno obecně) a stylem jazykovým?
- Co tvoří paradigmaticku/syntagmaticku stylistiky?

- Vyhledejte, s kterými jazykovědnými disciplínami má stylistika úzké vztahy, a tyto vztahy popište (využijte níže uvedený rámeček).

- V úvodní kapitole student získal základní charakteristiku předmětu Stylistika. Dozvěděl se, čím se stylistika zabývá a co je jejím úkolem. Dále se seznámil s termínem jazykový styl. Informoval se (vlastním úsilím) o propojenosti stylistiky s dalšími jazykovědnými obory.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- JELÍNEK, M.: Stylistika. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, NLN 1995, 701-779.

2. ZÁKLADNÍ POJMY

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- definovat pojmy: jazyk, řeč, komunikační situace apod.
- stanovit rozdíly a vztahy mezi komunikátem, jazykovým projevem a textem
- vyjmenovat různá hlediska členění komunikátů

JAZYK

Jazyk je system znaků, který slouží k výměně a vyrovnání obsahů lidského vědomí, čili k dorozumívání a myšlení.

Lidé se mezi sebou dorozumívají jazykem i o jazyce samém, tzv. metajazykem (názory na jazyk, jazykovědná terminologie).

ŘEČ

Řečí míníme schopnost (kompetenci) člověka využívat jazyka a ztvárňovat komunikáty podle konkrétní potřeby v komunikační situaci. Jde o způsob využití (aplikaci) jazyka v konkrétní komunikační situaci.

řeč mluvená x psaná

(x mluva = souhrn výrazových prostředků užívaných v určitém sociálním prostředí, např. mluva profesní, myslivecká, městská apod.)

Metařeč (využití řeči o jazyku v běžném vyjadřování)

KOMUNIKAČNÍ SITUACE

je dána objektivními a subjektivními faktory, které upravují podobu komunikátu. Probíhá na ose: původce komunikátu (mluvčí, pisatel) x adresát komunikátu (příjemce). Souhra objektivních + subjektivních faktorů tvoří komunikační model = řetězec komunikačních událostí vzájemně propojených.

KOMUNIKAČNÍ ZÁMĚR = cesta, kterou se sleduje dosažení komunikačního cíle

KOMUNIKAČNÍ CÍL = snaha o změnu menšího či většího úseku světa

KOMUNIKAČNÍ STRATEGIE = postup, který vede ke komunikačnímu cíli

KOMUNIKAČNÍ EFEKT = změna ve skutečnosti

KOMUNIKÁT (TEXT, JAZYKOVÝ PROJEV)

Komunikátem míníme základní složku celé komunikační události. Jde o jednotku sdělování.

Obsah komunikátu:

- I. nociónální složka (informace o objektivním stavu skutečnosti)
- II. pragmatická složka (informuje o vztazích mezi účastníky komunikace)

Členění komunikátů podle různých hledisek:

- ◆ fáze (začátek – jádro – konec)
- ◆ téma
- ◆ vztah nociónální + pragmatické složky
- ◆ syntaktická výstavba
- ◆ zvuková realizace
- ◆ grafická realizace apod.

Komunikační teorie, kterou vypracoval J. Kořenský se svými spolupracovníky, se bezprostředně týká i stylistiky, neboť ta sleduje komunikační události z hlediska výběru a organizace výrazových prostředků v komunikátu.

- jazyk
- řeč
- komunikační situace, záměr, cíl, strategie, efekt
- komunikát, jazykový projev, text

- Co je to jazyk, řeč?
- Jací účastníci jsou součástí komunikační situace?
- Jaký je rozdíl mezi nociónální a pragmatickou složkou komunikátu?
- Je mluva totéž co řeč?

- Pokuste se vyložit rozdíl (vztah) mezi komunikátem, verbálním komunikátem, jazykovým projevem a textem. Své stanovisko konfrontujte s odbornou literaturou.

- V této kapitole student získal poučení o základním pojmoví stylistiky. Dozvěděl se, jaká hlediska se uplatňují při členění komunikátů. Pokusil se postihnout rozdíly mezi komunikátem, verbálním komunikátem, jazykovým projevem a textem a s pomocí odborné literatury své názory ověřil/vyvrátil.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, ISV 2012.
- JELÍNEK, M.: Stylistika. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, NLN 1995, 701-779.

3. SLOHOTVORNÍ ČINITELE

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- vysvětlit, co jsou slohotvorní činitele
- rozlišit slohotvorné činitele objektivní a subjektivní
- vyjmenovat a popsat jednotlivé slohotvorné činitele
- uvést rozdíl mezi komunikátem mluveným a psaným

SLOHOTVORNÍ ČINITELE

Slohotvorní činitele jsou faktory, které určují výběr výrazových prostředků a ovlivňují výsledný styl komunikátu.

Podle povahy rozlišujeme:

- I. slohotvorné činitele objektivní (odraz objektivních okolností)
- II. slohotvorné činitele subjektivní (odraz původce komunikátu, subjektu)

I. SLOHOTVORNÍ ČINITELE OBJEKTIVNÍ

- 1) Základní funkce komunikátu, cíl komunikace a záměr (intence) tvůrce
- 2) Ráz komunikátu
- 3) Situace a prostředí komunikátu
- 4) Charakter adresáta
- 5) Forma komunikátu
- 6) Míra připravenosti komunikace
- 7) Užitý kód jazykové komunikace
- 8) Téma komunikátu

1) Základní funkce komunikátu, cíl komunikace a záměr (intence) tvůrce

Základní funkce komunikátu: sdělná (dorozumivací, komunikační, sdělovací)

Další specifické funkce:

- ◆ direktivní (řídící)
- ◆ operativní (správní)

- ◆ uvědomovací a získávací
- ◆ persvazivní (přesvědčovací)
- ◆ esteticky sdělná a další

2) Ráz komunikátu

projev veřejný x projev soukromý

Oficiálnost komunikace (např. slavnostní ráz) vyžaduje:

- ✓ uváženou volbu výrazových prostředků (často i knižních)
- ✓ porušování stereotypu vyjádření (modelová komunikace)
- ✓ doplnění o citace klasiků a významných osobností
- ✓ často obrazná vyjádření

x

Neoficiálnost komunikace (např. gratulace mezi blízkými osobami)

3) Situace a prostředí komunikátu

Komunikační situace:

- a) v širším slova smyslu: souhrn všech objektivních a subjektivních činitelů
- b) v užším slova smyslu: dána prostředím, jeho kvalitou a okruhem adresátů

Prostředí např.:

- ✓ soukromé x veřejné
- ✓ známé x neznámé

Vlivy fyzikálního charakteru:

- ✓ hluk x klid
- ✓ světlo x tma
- ✓ pořádek x nepořádek

4) Charakter adresáta

Někteří autoři zahrnují charakter adresáta k subjektivním činitelům (Hubáček, 1985), jiní k objektivním činitelům (Jedlička a kol. 1970). Někteří autoři řadí adresáty k prostředí. Jiný styl se uplatňuje při komunikaci se známým adresátem/neznámým adresátem.

5) Užitá forma komunikátu

Jde o rozdíl mezi komunikáty mluvenými x psanými. Rozlišuje se:

- a) stylová sféra komunikátů mluvených (příznačná pro styl prostředdělovací, řečnický, méně pro odborný)
 - ✓ většinou nepřipravené komunikáty, příp. polopřipravené
 - ✓ přímý kontakt s adresátem, nezprostředkovaný
 - ✓ vedle prostředků jazykových (lingválních) i prostředky paralingvální (tempo projevu, síla, hlasitost, dynamičnost, intonace) a extralingvální (mimika, gestikulace)

- b) stylová sféra komunikátů psaných (příznačná pro ostatní styly)
 - ✓ promyšlená výstavba textu
 - ✓ členění textu
 - ✓ grafické prostředky

6) Míra připravenosti komunikace

Rozlišujeme:

- a) komunikáty připravené (obvykle psané projevy)
- b) komunikáty nepřipravené (obvykle mluvené projevy)

Na výsledné podobě stylu komunikátu se podílí kromě míry připravenosti projevu i zkušenostní komplex tvůrce textu a jeho schopnosti kulturní komunikace.

7) Užitý kód jazykové komunikace

Rozlišujeme komunikaci:

- a) verbální (mluvená/psaná podoba kódu)
- b) neverbální
- c) smíšenou

8) Téma komunikátu

Někteří jazykovědci téma komunikátu nepovažují za slohotvorný činitel (např. K. Hausenblas).

Protože styl nevytvářejí jen verbální prostředky a jejich uspořádání, ale také integrita

prostředků tematických a kompozičních (koherence textu či promluvy), lze téma chápat jako faktor slohotvorný (např. Čechová).

Styl nelze odtrhávat od tématu, neboť text je třeba sledovat jako celek.

II. SLOHOTVORNÍ ČINITELE SUBJEKTIVNÍ

- 1) intelektuální a rozumová vyspělost komunikanta, schopnost abstrakce a logického myšlení
- 2) znalost a ovládání kódu komunikace
- 3) životní zkušenosti, kulturní a společenský rozhled
- 4) vzdělání
- 5) znalost tématu jazykové komunikace
- 6) povahové a mentální vlastnosti komunikanta
- 7) věk, pohlaví komunikanta
- 8) vztah k adresátovi a další

Výsledkem působení objektivních a subjektivních činitelů jsou individuální rozdíly ve stylizaci a kompozici komunikátu. Individualitu lze nejvíce uplatnit ve stylu prostěsdělovacím, uměleckém (V. Vančura, J. Hašek, V. Páral, B. Hrabal, J. Škvorecký atd.) a publicistickém. Styl odborný a styl administrativní dávají nejmenší možnost uplatnit autorský styl.

- slohotvorní činitele (objektivní, subjektivní)
- funkce komunikátu
- ráz komunikátu
- forma komunikátu
- jazykový kód
- téma

- Jak definujeme slohotvorné činitele?
- Co (kdo) patří mezi slohotvorné faktory objektivní/subjektivní?
- Čím se liší komunikáty mluvené a psané?

- Proč se téma (obvykle) řadí k objektivním slohotvorným faktorům?

- Představte si, že máte napsat odborný text. Vypište, které ze slohotvorných činitelů vás budou ovlivňovat, a uveďte proč.

- V této kapitole se student poučil o slohotvorných činitelích a jejich druzích. Umí již rozlišit, vyjmenovat a charakterizovat činitele objektivní a subjektivní.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5437> (František Daneš: *Kultura mluvených projevů*)

4. SLOHOVÉ POSTUPY A SLOHOVÉ ÚTVARY

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- definovat slohový postup a slohový útvar
- vyjmenovat jednotlivé slohové postupy a uvést jejich specifické znaky
- zařadit jednotlivé slohové útvary ke slohovým postupům
- uvést, které slohové postupy se uplatňují v určitých typech textů
- vyjmenovat modifikace slohových postupů

SLOHOVÉ POSTUPY

Při tvorbě textu je podstatná volba **slohového postupu**, tj. základní linie výstavby textu v rovině tematické a jazykové. Obecné modely vycházejí z charakteristiky postupů, které formuloval pro slovenštinu J. Mistrík - 1968, 1974, 1985.

SLOHOVÉ ÚTVARY

Slohové útvary jsou konkrétní realizace abstraktních textových modelů, formálně i obsahově uzavřené kontextové celky, které se zformovaly v jednotlivých oblastech komunikace.

Slohové útvary jsou z hlediska slohových postupů založeny na jediném postupu, v jazykové praxi však do nich vstupují další.

I. Informační slohový postup

- ✓ nejjednodušší kompozice
- ✓ konstatování fakt (faktografičnost), věcnost, objektivita
- ✓ nekoheznost (nesouvislost)
- ✓ větná stavba málo rozvinutá
- ✓ i výčet fakt řazených libovolně za sebou

Uplatňuje se:

- ◆ v administrativních a prakticky odborných textech

- ◆ v krátkých žánrech publicistických
- ◆ v soukromé komunikaci

Slohové útvary:

- ◆ zpráva, oznámení, dopis, zápis schůze, inzerát, reklama

Modifikace:

- ◆ sdělení soukromé povahy (telegram, SMS)
- ◆ veřejná komunikace (plakát)
- ◆ zpravodajství

Modifikace informačního slohového postupu:

- ◆ forma nekontextová:
 - v běžné komunikaci: telegram
 - ve veřejné komunikaci: plakát zvoucí na koncert
- ◆ přechodný typ mezi kontextovou a nekontextovou formou:
 - pozvánka (text je spojitý – má kontextovou souvislost, grafické ztvárnění umožňuje i vnímání nespojitě)
- ◆ forma kontextová:
 - v publicistice: např. zpráva, inzerát, reklama apod.
 - v administrativě: např. oznámení, pozvánka, hlášení apod.
 - v krásné literatuře (jako stručné uvedení do fiktivního času a místa děje, např. V. Páral ve Válce s mnohozvířetem užívá „novinových zpráv“, aby označil posun děje.)

II. Vyprávěcí slohový postup

- ✓ vyjádření procesu, děje (skutečný/fiktivní)
- ✓ subjektivizovaný
- ✓ text souvislý, koherentní (soudržný)
- ✓ pestrost, zajímavost vyjádření

Uplatňuje se:

- ◆ v běžné komunikaci
- ◆ v publicistice (črta, sloupek, reportáž, fejeton)
- ◆ v epických žánrech krásné literatury (společně s dalšími postupy)
- ◆ v populárně naučné literatuře

Modifikace:

- ◆ vyprávění prosté (běžné) - subjektivita, nepropracovaná kompoziční stavba
- ◆ vyprávění v publicistice
- ◆ vyprávění umělecké - velmi propracovaná kompozice, monologická i dialogická forma
- ◆ vyprávění v populárně naučných textech

Ve většině epických žánrů v krásné literatuře se uplatňují i postupy popisné a úvahové, kombinuje se několik vyprávěcích linií.

III. Popisný slohový postup

- ✓ přibližuje se informačnímu postupu (nekohezností); liší se rozsahem podávaných informací a možností jejich subjektivní volby
- ✓ fakta často podávána formou výčtu
- ✓ pořadí informací v textu může být libovolné, i když se předpokládá určitý řád
- ✓ nadčasový (3. os. sg. prézenta)
- ✓ věcný (časté užívání substantiv a adjektiv)
- ✓ statický x dynamický

Uplatňuje se:

- ◆ ve všech typech textů

Modifikace:

- ◆ popis prostý (v denní komunikaci, volná kompoziční stavba, diferenční, prokládán postupem vyprávěcím)

- ◆ v krásné literatuře (propracovaná kompozice a výběr informací)
- ◆ charakteristika - výstižný popis základních distinktivních (= rozlišovacích) rysů objektu; v odborných textech, v administrativních textech (pracovní hodnocení), v krásné literatuře: charakteristika vnější, vnitřní, nepřímá
- ◆ líčení - popis umělecký, záznam subjektivního dojmu, větší počet nepřímých pojmenování, přirovnání, metaforické přívlastky
- ◆ popis ve věcných textech - potlačena subjektivita, směřuje k objektivnosti, přesnosti a úplnosti; popis úplný - vzácný, např. součást právnických dokumentů, vědecký - termíny, formalizace, ustálenost v pořadí informací a ve způsobu jejich vyjádření, prakticky odborný - ustálená forma, v odborných mluvených projevech se blíží popisu prostému, v popularizačních pracích subjektivnější, postihuje i zajímavé rysy objektu, nejen podstatné
- ◆ popis pracovního postupu, pracovní návod - popis děje, záznam pravidelně se opakující nebo opakovatelné činnosti, vedle popisu děje často obsahuje i popis statický ve formě výčtu pomůcek, pracovních potřeb apod.
- ◆ popis statický - dějovost je minimalizována, je podáván formou výčtu znaků, v administrativě, odborných textech) a dynamický (popis statického objektu se dynamizuje, podává se ve formě procesu (např. místo popisu bytu se popisuje, jak fiktivní osoba bytem prochází

IV. a V. Výkladový a úvahový slohový postup

(Úvahový postup je někdy chápán jako varianta výkladového postupu.)

- ✓ zachytit vnitřní souvislosti (příčinné)
- ✓ složitější větná stavba
- ✓ koheznost textu (vyjadřuje souvislosti – spojovací výrazy, odkazovací výrazy apod.)
- ✓ myšlenková a formulační náročnost
- ✓ objektivita (výklad) x subjektivita (úvaha)

Slohové útvary:

- ◆ odborné: disertace, studie, článek, úvaha, esej, posudek, recenze, kritika
- ◆ publicistické: úvodník, komentář, glosa, novinářský posudek, recenze, kritika
- ◆ rétorické: odborné řečnictví

Slohový postup výkladový

Uplatňuje se:

- ◆ ve všech textech odborných
- ◆ v textech publicistických (analytických)
- ◆ v textech administrativních
- ◆ v krásné literatuře jako prostředek aktualizace vyjádření (např. v profesním románu)

Modifikace:

- ◆ výklad vědecký, odborný, popularizující
- ◆ induktivní, deduktivní postup výkladu

Slohový postup úvahový

Uplatňuje se:

- ◆ v textech vědeckých a odborných
- ◆ v publicistice (analytické žánry)
- ◆ v krásné literatuře (většinou prostřednictvím postav, např. v reflexivní lyrice)
- ◆ v běžné komunikaci jen jednotlivé úvahové prvky, celý úvahový slohový postup jen vzácně

Modifikace:

- ◆ úvahový projev odborný
- ◆ úvaha v projevech uměleckých

- slohový postup
- slohový útvar
- informační, vyprávěcí, popisný, úvahový a výkladový slohový postup
- modifikace slohových postupů

- koheznost
- koherence

- Co je to slohový postup?
- Jak definujeme slohový útvar?
- Jaké znaky mají jednotlivé slohové postupy?
- Co je to modifikace slohových postupů?

- Které slohové postupy se dle vás nejvíce uplatňují v umělecké literatuře a proč?

- V této kapitole byl student informován o slohových postupech a slohových útvarech. Naučil se rozlišovat jednotlivé slohové postupy a uvést jejich typické útvary. Byly zde též uvedeny znaky slohových postupů a jejich modifikace.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- ČECHOVÁ, M.: *Komunikační a slohová výchova*. Praha, ISV 1998.
- ČECHOVÁ, M.: *Vyučování slohu*. Praha, SPN 1985.

5. KOMUNIKÁT A JEHO STAVBA

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- charakterizovat komunikát
- objasnit, k čemu slouží konektory
- vyjmenovat jednotlivé druhy konektorů
- uvést rozdíl mezi horizontálním a vertikálním členěním textu
- zhodnotit důležitost členění textu pro vnímatele

Výsledkem řeči je **komunikát** (jednotka sdělování) – jazykový projev, který vzniká v určité komunikační situaci. Komunikát se běžně skládá z více výpovědí, mezi nimiž je vzájemný vztah. Sjednocujícím základem komunikátu je **téma** = předmět sdělování (např. dovolená u moře), **obsahem** komunikátu je souhrn podaných informací.

Komunikát:

- I. nekontinuální, heslovitý: informace jsou přiřazovány za sebou (ve výčtu)
- II. kontinuální, koherentní: informace na sebe navazují, jazykový projev je promyšlený (má úvod – hlavní část – závěr), jednotlivé části (většinou odstavce) na sebe navazují

Tematické posloupnosti:

Jazykový projev je sjednocován tématem:

- ✓ jedno téma, jež se dělí na řadu dílčích témat
- ✓ několik témat v jednom projevu (jedno přechází v druhé)

východisko (známá skutečnost = téma) – jádro výpovědi (nové = réma)

Pozn. : Téma i réma se mohou štěpit.

např. - popisný postup statický – jedno průběžné téma

- vypravování, dějový popis – tematizace rématu (T1–R1. R1→T2–R2. R2→T3...)

Text nadržuje pohromadě jen prostřednictvím témat a obsahu, ale také pomocí speciálních navazovacích prostředků – **konektorů**. Časové, prostorové, příčinné aj. vztahy se vyjadřují konektory:

- ◆ lexikální prostředky: opakování slov, synonyma
- ◆ odkazovací výrazy: zájmenná příslovce, elipsy
- ◆ jako časové a prostorové orientátory - příslovce místa, času
- ◆ spojovací výrazy

Členění textu:

- I. Horizontální členění textu
- II. Vertikální členění textu

I. Horizontální členění

= členění lineární

- ◆ odstavce, kapitoly, díly
- ◆ předmluva, úvod, stať, shrnutí, závěr, doslov
- ◆ titulek, podtitulek, mezititulek

Odstavce

- ✓ pomáhají čtenáři postupně vstřebávat text
- ✓ nejdůležitější = počáteční a závěrečný odstavec
- ✓ přechody mezi odstavci:
 - a) měkké – plynule navazují
 - b) ostré - nenavazují

II. Vertikální členění

= členění hloubkové, vzniká vícevrstevný text

- ✓ pomáhá čtenáři přijmout text
- ✓ nejdůležitější v učebnicích a studijních materiálech
- ✓ užívají se prostředky: zvýrazňující x upozadující

Psaný projev má k dispozici grafické prostředky:

- ◆ typ písma
- ◆ styl písma
- ◆ verzálky (velká písmena) x minusky (malá písmena)
- ◆ velikost písma
- ◆ číslice (kapitola 1, desetinné třídění - podkapitola 1.1 a 1.2 ...)
- ◆ velká písmena A, B, C ..., k nim jsou podřazeny části označené číslicemi arabskými a římskými, jim jsou podřazeny části označené písmeny malými (a, b, c...)
- ◆ barevné rozlišení
- ◆ podtrhávání slov

Mluvený projev má k dispozici jiné prostředky:

- ◆ parajazykové (intonace, síla hlasu, tempo, rytmus, pauzy, frázování...)
- ◆ mimojazykové (mimika, gestikulace, postoj, vzdálenost od partnera, vzájemný dotyk ...)

- komunikát
- téma a obsah komunikátu
- konektor
- odstavec
- grafické, parajazykové a mimojazykové prostředky

- Co je to komunikát?
- Jaký je rozdíl mezi komunikátem kontinuálním a nekontinuálním?
- Co je podstatou tematické posloupnosti?
- Jaké konektory znáte?
- Jaké výhody má vertikální/horizontální členění textu?

- Sledujte horizontální a vertikální členění textu v Současné stylistice. Do připraveného rámečku si poznamenejte podstatné informace a posuďte vhodnost použitého členění.

- V této kapitole student získal informace o komunikátu a jeho členění. Byly zde stručně nastíněny tematické posloupnosti a charakterizovány konektory. Student se dozvěděl, jaké prostředky se užívají při členění textu, a sám se je pokusil identifikovat v odborné literatuře.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- DEBICKÁ, A.: *O výstavbě a stylu textu*. Ústí n. L. 1999.

6. DIFERENCIACE A STRATIFIKACE NÁRODNÍHO JAZYKA

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- vysvětlit pojem národní jazyk
- objasnit rozdíl mezi útvary a poloútvary národního jazyka
- zhodnotit důležitost spisovného jazyka
- rozlišit dialekt a interdialekt
- vyjmenovat sociolekty a uvést jejich znaky

NÁRODNÍ JAZYK

Národní jazyk (NJ) představuje soubor integrovaných výrazových prostředků vymezený územně, uvnitř diferencovaný funkčně a teritoriálně, stratifikovaný sociálně.

I. ÚTVARY NÁRODNÍHO JAZYKA:

- 1) SPISOVNÝ JAZYK
- 2) NESPISOVNÝ JAZYK
 - a) interdialekty
 - b) dialekty

II. POLOÚTVARY NÁRODNÍHO JAZYKA:

- 1) PROFESNÍ MLUVA
- 2) SLANG
- 3) ARGOT

I. ÚTVARY NÁRODNÍHO JAZYKA:

ÚTVAR

- ✓ jazyková struktura s jednou funkcí nebo s několika funkcemi, vztahy mezi jazykovými útvary vytvářejí makrosituaci specifickou pro určitý národní jazyk, tzv. jazykovou situaci
- ✓ tvoří ucelený jazykový systém (= strukturní)

1) SPISOVNÝ JAZYK

Je to nejdůležitější útvar NJ. Jako jediný z útvarů má vedle jiných funkcí také funkci národně reprezentativní a jako jediný se řídí kodifikací. Vyznačuje se bohatou variabilitou výrazových prostředků (např. oblastní variety - územně podmíněné obměny ve struktuře spisovného jazyka - výběr z dublet, např.: výslovnost *sch* x *zh*, *brčko* x *slánka*).

Obsahuje jazykové prostředky:

- ◆ hovorové
- ◆ neutrální
- ◆ knižní

Norma (= soubor pravidel, jimiž se řídí užívání jazyka) spisovného jazyka se vyvíjí (dynamika). „Uzákoněním“ normy (v určité době) vzniká **kodifikace** (= společensky závazné, institucionalizované stanovení prvků spisovné jazykové normy v soudobých slovnících, mluvnících a jazykových příručkách). Centrem je ÚJČ AV ČR v Praze. Vedle normy a kodifikace vymezujeme ještě **úzus**.

Kodifikované soubory:

Pravidla českého pravopisu (akademická i školní, 1993)

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2. vyd. 1994)

časopis *Naše řeč*

jazykové koutky Čs. rozhlasu

jazykové příručky a učebnice schválené MŠMT

Česká mluvnice (Havránek – Jedlička)

Výslovnost spisovné češtiny I a II (Hála)

Česká výslovnostní norma (Hůrková)

2) NESPISOVNÝ JAZYK

a) interdialekty

Interdialekt (obecné nářečí) je nestabilizovaný regionální útvar NJ a nejvyšší vývojové stadium tradičních teritoriálních dialektů. Vzniká v důsledku integračního a nivelizačního

(vyrovnávání rozdílů) vývoje místních nářečí (teritoriálních dialektů). Rozsah jeho územního rozšíření je větší než u dialektů.

- ◆ obecná čeština (nabývá nadregionálního charakteru, stává se celonárodním nespisovným útvarem, reprezentantkou živé mluvené řeči)¹
- ◆ obecná hanáčtina
- ◆ obecná moravská slovenština
- ◆ obecná laština

b) dialekty

Tradiční teritoriální dialekt představuje nespisovný jazykový útvar NJ vymezený teritoriálně, přísně normovaný, stylově plochý, užívaný živelně (zejm. v oblasti běžného a pracovního styku) a neprestíženě pro běžně mluvené dorozumívání = jazykový útvar omezený územně i funkčně.

Následkem migrace a vyrovnáváním životních zájmů mezi městským a venkovským obyvatelstvem dochází ke stírání nářečních rozdílů a odumírání dialektů.

II. POLOÚTVARY NÁRODNÍHO JAZYKA:

POLOÚTVAR

- ✓ forma, jež netvoří ucelený jazykový systém (= nestrukturní)
- ✓ specifické lexikální a frazeologické prostředky
- ✓ v jiných rovinách využívá prvků spisovného jazyka, interdialektů a dialektů
- ✓ profesní mluva, slang, argot = **sociolekty**

1) PROFESNÍ MLUVA

Představuje zvláštní soubor vyjadřovacích prostředků určité skupiny zaměstnanců.

IV každodenní komunikaci se užívá tzv. **běžná mluva**, což je soubor jazykových prostředků NJ užívaných při běžné mluvené komunikaci (není zřejmě příliš vzdálena termínu obecná čeština). Jde o uzuální formu řeči s prostě dorozumívací funkcí (viz Chloupek, in: Čechová, Stylistika současné češtiny 1997, s. 44). Druh běžné mluvy ve městech se označuje jako městská mluva.

Důvody užití:

- ◆ jednoznačnost
- ◆ výrazová úspornost
- ◆ potřeba pojmové diferenciaci

Profesionalizmy v současné době:

- ✓ pronikají do spisovného jazyka a obohacují terminologii oborů
- ✓ pronikají do publicistiky
- ✓ pronikají do obecného úzu
- ✓ odtrhují se od regionálního základu, a tak posilují integrující tendence

2) SLANG

Představuje mluvu zájmových skupin. Ty se snaží určitým způsobem se vymezit, zdůraznit svou individualitu a sounáležitost, humorizovat skutečnost.

Typické znaky slangu:

- ◆ pojmenovací postup na základě podobnosti
- ◆ zkracování slov, univerbizace
- ◆ užití zvukových prostředků (intonace, tempo, dynamika řeči apod.)
- ◆ synonymické řady

Např. zájmová mluva myslivecká = zvláštní případ slangu:

- stabilizovaná
- územně rozšířená
- závazná pro myslivecká prostředí

Interslang (J. Hubáček) = novější termín pro slangové výrazy přesahující své původní zájmové prostředí → mísení slangových výrazů → „obecný slang“

3) ARGOT

Je mluva společensky izolovaných skupin občanů původně ze sociálního podsvětí (tzv. deklasované vrstvy). Cílem argotu je jednak vymezit se proti jazykovým konvencím, jednak zašifrovat mluvu, aby její obsah zůstal širší veřejnosti utajen.

- ◆ „staré“ argoty: argot zlodějů, žebráků, prostitutek a pasáků
- ◆ v dnešní době např.: ve vězeních, v prostředí hazardních her, překupníků

a uživatelů drog

◆ místní argoty:

- pražská galérka /*kročna (pistole), puma (soudce), bahno (pivo)* aj./
- brněnská plotna /*bims (chléb), pekle (boty), lochna (díra)* aj./

◆ dodnes např.: *jít do pytle, dávat bacha, prachy, fízl, být v chládku* atd.

- národní jazyk
- útvar a poloútvár
- spisovná čeština
- norma, kodifikace, úzus
- dialekt a interdialekt
- sociolekty (profesní mluva, slang, argot)

- Jak definujeme národní jazyk?
- Z jakého důvodu rozlišujeme útvary a poloútvary NJ?
- Proč je spisovná čeština považována za nejdůležitější útvár NJ?
- Co je to norma, kodifikace, úzus?
- Jaký je rozdíl mezi dialektem a interdialektem?
- Jaké jsou důvody vzniku sociolektů?

- Vyhledejte v odborné literatuře, čím se liší norma od úzu. Zapište to do rámečku níže.
- Vypište všechny výrazy studentského slangu pro známku *pětku*, které znáte.

- V této kapitole se student poučil o národním jazyku a jeho útvarech/poloútvarech. Měl by být schopen zhodnotit prominentní postavení spisovné češtiny v rámci národního jazyka. Studentovi byly podány informace o strukturních útvarech nespisovné češtiny a o jednotlivých sociolektech.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha, SPN 1972.
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6531> (Milan Báča: *K výzkumu studentského slangu*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5108> (Josef Hubáček: *K dnešnímu stavu studentského slangu*)
- <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (*Slovník spisovného jazyka českého*)

7. STYLOVÁ DIFERENCIACE ČEŠTINY

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- klasifikovat jazykové styly
- uvést znaky vyššího, středního a nižšího stylu
- charakterizovat funkčněstylovou diferenciaci češtiny
- definovat pojmy stylová sféra, vrstva, typ

Styly lze diferencovat na různé úrovni obecnosti:

Styly subjektivní:

- ◆ **singulární styl** (styl jediného projevu) – nejnižší úroveň
- ◆ **autorský (individuální) styl** – styl jednoho autora
- ◆ **styl umělecké či vědecké školy nebo směru**
- ◆ **dobový či generační styl** – vznikající v jisté epoše vývoje

Styly objektivní:

(bez přímé závislosti na jednotlivých autorech, mají obecný ráz)

- ◆ **funkční styly**
- ◆ (na vyšším stupni zobecnění) **styly věcné, estetizující, styly oficiálních veřejných projevů, styly projevů soukromých až intimních**

Z hlediska vertikálního členění:

- 1) vyšší (vysoký, slavnostní) styl
- 2) střední styl
- 3) nižší styl

1) vyšší (vysoký, slavnostní) styl

- ✓ typické je užívání knižních nebo místy až archaických jazykových prostředků
- ◆ obřadní projevy, slavnostní a mimořádné příležitosti (slib, přísaha, nástup prezidenta)

- do funkce)
- ◆ oddávání na svatbách
- ◆ oslavy jubileí
- ◆ děkovné projevy
- ◆ udílení odměn, titulů apod.

2) střední styl

- ✓ žádné stylově nápadné prostředky, jen prostředky neutrální
- ✓ absolventi SŠ by měli ovládat tento styl pro potřeby praktického dorozumívání v oblasti odborné, administrativní i soukromé

3) nižší (nízký) styl

- ✓ prostředky hovorové, stylově nižší

Dále lze uvažovat o **stylu projevu mluveného a psaného**, o **stylech** různých **žánrů**, ale také např. o stylu mužském a ženském, o stylu humoru atd.

FUNKČNĚSTYLOVÁ DIFERENCIACE ČEŠTINY

Styl každého projevu je v procesu vzniku ovlivňován mnoha faktory. Výsledný výběr a uspořádání výrazových prostředků vyhovuje určité funkci. Podle funkce projevu dělíme **OBJEKTIVNÍ STYLY** na **FUNKČNÍ STYLY**.

Zakladatelem teorie funkčních stylů je představitel Pražského lingvistického kroužku *Bohuslav Havránek*: *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura* (1932), *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka* (1942). Od 30. let se spolu s B. Havránkem podílel na vývoji funkční stylistiky další představitel Pražského lingvistického kroužku *Vilém Mathesius*.

Současná česká lingvistika vychází při charakteristice funkčněstylové diferenciaci spisovného jazyka z Jedličkova pojetí tří rovin stylových jevů:

- ◆ **stylová sféra** (oblast) = oblast se stejnými nebo podobnými rysy
- ◆ **stylová vrstva** = soubor specifických jazykových prostředků pro danou stylovou sféru
- ◆ **stylový typ** = soubor stylových norem

Dříve ve školské praxi:

- 1) styl prostěsdělovací
- 2) styl odborný
- 3) styl publicistický
- 4) styl umělecký

V současné době:

- 1) prostěsdělovací styl (běžně dorozumivací)
 - při neoficiálním a neveřejném styku při sdělování každodenních skutečností
 - řadí se k němu i styl konverzační
- 2) odborný styl
 - člení se na: vědecký, prakticky odborný, popularizační
- 3) administrativní styl (úřední, jednací)
 - vyčlenil se z odborného stylu
- 4) publicistický styl
 - styl novin a jiných hromadných sdělovacích prostředků (masmédií) včetně rozhlasu a televize
- 5) řečnický styl
 - styl veřejných a oficiálních mluvených projevů
- 6) umělecký styl
 - styl projevů básnických, prozaických a dramatických
- 7) styl esejistický
 - je na pomezí stylu odborného, uměleckého a publicistického
- 8) styl učební
 - vyčlenil se z odborného stylu; z hlediska funkce má některé společné rysy i se stylem administrativním
- 9) styl reklamní
 - vyčlenil se z publicistického stylu

- styl vyšší, střední, nižší
- stylová sféra
- stylová vrstva
- stylový typ
- funkční styly

- Co je typické pro styl vyšší/střední/nižší?
- Jak definujeme stylovou sféru/vrstvu/typ? Jak spolu tyto pojmy souvisejí?
- Na základě čeho se vymezují jednotlivé funkční styly?
- Jaké funkční styly se vymezují v současné době?

- Pokuste se vytvořit krátký projev (cca 5 řádků) k oslavě významného jubilea. Užijte vyšší styl.

- V této kapitole byla nastíněna problematika klasifikace stylů. Studentovi byly vysvětleny stěžejní pojmy stylová sféra, stylová vrstva, stylový typ a představeny jednotlivé funkční styly (jako stručné uvedení do funkční stylistiky). Funkční stylistika bude podrobně probrána ve výuce.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7174> (Jan Chloupek: *Funkční styly dnes*)

8. VÝRAZOVÁ STYLISTIKA

Po prostudování této kapitoly a doporučené literatury dokážete:

- charakterizovat předmět studia výrazové stylistiky
- rozlišit mezi slohovou bezpříznakovostí a příznakovostí, automatizací a aktualizací
- vyjmenovat a popsat jednotlivé strukturní druhy jazykových prostředků (vč. příkladů)
- zařadit konkrétní výraz k odpovídajícímu druhu jazykového prostředku z hlediska strukturního

VÝRAZOVÁ STYLISTIKA

Zabývá se slohovou platností výrazových prostředků.

SLOHOVÁ BEZPŘÍZNAKOVOST x SLOHOVÁ PŘÍZNAKOVOST

Jde o pojmy komplementární i vzájemně proměnné.

Příznak je symptom, distributivní, charakteristický rys s určitým významem, charakteristická vlastnost (funkce) něčeho.

Slohová bezpříznakovost zahrnuje takové jevy, které zauímají středové postavení v jazykovém systému (vyskytují se v nejrůznějších jazykových projevech).

Slohová příznakovost zahrnuje jevy vybočující z předpokládaného středového postavení (vyskytují se v omezených obrazcích komunikace a v omezených komunikačních situacích). Slohová příznakovost je proměnná v čase, dynamická, dochází k posunům na ose *hovorovost – neutrálnost – knižnost*.

- ✓ pohyb na této ose může být obousměrný
- ✓ neutrální jazykové prostředky (JP) mnohou časem směřovat ke knižnosti
- ✓ hovorové JP mohou časem směřovat k neutrálnosti
- ✓ archaické JP mohou být znovu frekventovaně užívány (spíše ojedinělé případy)

AUTOMATIZACE x AKTUALIZACE

Automatizaci a aktualizaci výrazových prostředků v textu chápeme jako proces: aktualizované užití výrazových prostředků se automatizuje, naopak automatizovaný prostředek může být nově aktualizován (každá inovace v daném kontextu je aktualizací).

Výrazové prostředky jsou hodnoceny jako:

- I. **automatizované** (výrazový prostředek je užit ve shodě se zvyklostí textů vznikajících za stejných komunikačních okolností, objektivních slohotvorných podmínek – ve shodě se stylovou normou)
- II. **aktualizované** (výrazový prostředek je užit neobvykle – v neshodě se zvyklostmi, normou textu; takový prostředek aktualizuje vyjádření, je tedy vlastně aktualizující)

stylová aktivnost zapříčiňuje příznakovost **situačně-kontextovou**

opakováním se JP stává automatickým, vytváří se příznakovost **systémová**

stylová hodnota

Stylová hodnota je na jedné straně nadřazena stylovému příznaku, na druhé straně jednotlivé stylové příznaky JP spolu dohromady vytvářejí jeho stylovou hodnotu.

SLOHOVÁ CHARAKTERISTIKA JAZYKOVÝCH PROSTŘEDKŮ

Druhy výrazových prostředků:

- ◆ hláskové (resp. grafické)
- ◆ výslovnostní
- ◆ morfologické
- ◆ slovtvorné
- ◆ lexikální
- ◆ syntaktické

I. SLOHOVÁ CHARAKTERISTIKA PROSTŘEDKŮ HLÁSKOVÝCH

O hláskové varianty jde v tom případě, pokud se variantnost projevuje v kořenu slova (liší se kvantitou nebo kvalitou samohlásky nebo souhlásky x pokud se projevuje v koncovce = tvaroslovná varianta; ve slovtvorné příponě, předponě = varianta slovtvorná).

◆ Hláskové varianty kvantitativní:

✓ slohově rovnocenné:

umývárna /umyvárna → umývadlo/umyvadlo, škrábat/škrabat, udávač/udavač

- ve starším jazyce se spíše uplatňovalo krácení, v současnosti spíše kvantita

- u cizích slov je samohlásková kvantita projevem zdomácnění, krátkost

příznakem cizosti (a knižnosti) – *tuberkulosa x tuberkulóza*

✓ slohově diferencované:

-e/-í: rozlévat x rozlívát, převléknout/převlíknout (pův. neutrální x hovorový)

X polévka x polívka (dnes už stylově rovnocenné varianty)

ALE! mlíko – obecněčeské

termíny: ploténka /lék./, plamének /bot./, plaménkový motiv /výtv./, lupénka /lék./

◆ Hláskové varianty kvalitativní:

✓ slohově rovnocenné:

oddechnout/oddychnout, křupat/křoupat (samohláskové)

klovat/klobat, chřoupat/křoupat (souhláskové)

✓ slohově diferencované:

úřad/ouřad, obec/vobec (neutrální/obecněčeské, expresivní)

II. VARIANTY VÝSLOVNOSTNÍ

Kultivované vyjadřování je nutností zejména u politiků, publicistů, učitelů, manažerů.

1) výslovnost nižší – nespisovné projevy, běžné dorozumívání

- lepčí, menčí, kerý, jabko, pude, čéče, pančelka, páč

2) výslovnost střední (neutrální) – běžný kultivovaný projev

- *Anna-ana, mnějí, odaní*

- 3) výslovnost vyšší (vysoká) – slavnostní veřejné projevy (pečlivá výslovnost samohlásek, souhlásek i souhláskových skupin)

- *hřbitov, jako, tkanina*

III. SLOHOVÁ CHARAKTERSTIKA PROSTŘEDKŮ MORFOLOGICKÝCH

1) Slovní druhy

- ✓ vysoká frekvence sloves, jmen, sekundárních předložek a spojek – texty odborné
- ✓ výskyt částic a citoslovcí – texty prostěsdělovací a umělecké

2) Tvary slov a jejich slohová charakteristika

a) SUBSTANTIVA

- ✓ jako knižní až zastaralé se jeví původní tvary n-kmenů neuter (*rámě, břímě, plémě, sémě*) X neutrální (*rameno, břemeno* atd.)
- ✓ knižní charakter má nominativ jmenovací – odborný styl (*v hotelu JUNIOR*)
- ✓ nominativ plurálu maskulin životných: *-ové* u názvů zvířat označujících lidi – expresivní *koňové, volové*
- ✓ *-é/-i* (neutrální x hovorové): *hokejista, optimista* – vzor *předseda*
demokrat, akrobat – vzor *pán*
- ✓ a-kmenová koncovka *-ách* (lokál plurálu) proniká k substantivům: maskulinům neživotným (*balíčkách* vedle *balíčcích*) a k neutřům (*jablkách* vedle *jablčích*) a má hovorový charakter (koncovka *-ích* je neutrální)
- ✓ koncovka *-ama/-ma* (instrumentál plurálu): *klukama, holkama, městama, dětma* je NESPISOVNÁ!
- ✓ zastaralé (a knižní) jsou nominativy singuláru feminin *záře, tvrze x bouř, naděj*
- ✓ rodové varianty: *brambor x brambora* – odborný styl x styl prostěsdělovací (užití však většinou nemá důsledky pro slohové hodnocení jevů)
- ✓ expresivita – najít *hřiba, kozáka*, koupit si *favorita*
- ✓ pády: knižní charakter: - adverbální genitiv (G) – *užívat svobod*
- partitivní G – *přibylo sněhu*

- záporový G – *Ve vesnici nebylo kostek*

- G vlastnosti – *podzim drsných větrů*

expresivita – G zvolací – *Těch zvířat!*

b) ADJEKTIVA

- ✓ knižní charakter mají jmenné tvary - *pilna, věren, hoden*
- ✓ přídavná jména slovesná (v textech administrativních, odborných a publicistických) - jde o prostředek kondenzace vyjadřování: *uhrazený, řízený, zúčastňující se*

c) ZÁJMENA

- ✓ *já* – genitiv a akuzativ singuláru: *mne* (knižní) x *mě* (neutrální)
- ✓ *on* – genitiv singuláru po předložce: bez *něho* (knižní) x *něj* (neutrální)
- ✓ tvary *mí, tví* jsou stylově neutrální vedle *moji, tvoji*
- ✓ jmenné tvary zájmena *sám* – akuzativ singuláru a plurálu: *sama, samu, samo; sami, samy sama* – mají knižní charakter
- ✓ *týž, tentýž* (zvláště v jeho stažených tvarech *touž, témž, týmž*) má knižní charakter
- ✓ nominativ plurálu maskulin životných *kteří* (neutrální) x *již* (knižní), podobně i akuzativ singuláru *kterou* x *již*

d) ČÍSLOVKY

- ✓ *tří, čtyř* x *třech, čtyřech* (neutrální x hovorová varianta)
- ✓ stylově rozlišeny jsou *dvé, své, obé* (číslovky úhrnné, zastaralé) x *dvoje, tvoje, oboje* (neutrální)
- ✓ *Pochodoval/o tam dvacet jeden voják* (neutrální → knižní) x *dvacet jedna vojáků* (hovorový → neutrální)

e) SLOVESA

- ✓ zastaralé tvary:
 - *peku, umru, oři, obleku, řeži, skáči* (1. os. sg ind. prez. akt.)
 - *pekou, umrou* (3. os. pl. ind. prez. akt.)
 - *pec, tluc, vlec* (2. os. sg. imp.)

- ✓ zastaralé jsou – antepreteritum *byla jsem odešla* a plural majestaticus (1. os. pl. místo 1. os. sg. *My, král český, nařizujeme*)
- ✓ knižní ráz má opisné pasívum *byla viděna* a také přechodník minulý (tvoří se od dokonavých sloves), přechodník přítomný (tvoří se od nedokonavých sloves)
- ✓ slovesa 3. třídy – 1. os. sg. a 3. os. pl. ind. prez. akt. *kupuju x kupuji, kupujou x kupují, kryju x kryji, kryjou x kryjí* (vždy varianta hovorová x neutrální)
- ✓ slovesa 1. třídy *káži x kážu, piši x pišu, káží x kážou, piší x pišou* (knižní x hovorové)
- ✓ infinitiv na *-ci* (knižní) x *-ct* (neutrální)
- ✓ 1. os. pl. ind. prez. akt. *-me/-m: tiskneme/tisknem* (neutrální/hovorový)
- ✓ knižní až zastaralé jsou infinitivy na *-ti* (*pracovati*)

IV. SLOHOVÁ CHARAKTERISTIKA PROSTŘEDKŮ SLOVOTVORNÝCH

Slovotvorné varianty (a konkurenty) jsou formy lišící se způsobem tvoření, formálně tedy předponami nebo příponami při zachování téhož významu.

- ✓ v některých případech se varianty významově rozlišují *-iště/-isko* (*hledišťe/hledisko*)
- ✓ deminutiva: *stromek, stromeček, malinký, maličký*; někdy se ovšem terminologizovala: *chlebiček (-íčky), tyčinky, věnečky, banánky, průdušky, průdušinky*
- ✓ vyjadřování kladné expresivity – *babička, Danuška*
- ✓ užívané přechylování – čeština zpravidla nepřechyluje v těch případech, kdy není takový úzus (*Lolobridgida, Piaf*)
- ✓ nové odvozeniny – cizí předpony *de-* (*dez-*) – tj. 'od' , *re-* – tj. 'znovu, opět' : *depolitizace, destabilizace, rekvalifikace*
- ✓ předpony domácí *od-, vy-, na-, před-*: *odškolit, vyargumetovat, navést, předjednat*
- ✓ přípona *-ost* značně produktivní: *působivost, poruchovost, porodnost, úrazovost*
- ✓ *-an/-ák* (*Plzeňan x Plzeňák*): neutrální → knižní x hovorová → neutrální
- ✓ nové složeniny – hybridní – *biopotraviny, supersleva, ekoprostředí*
- ✓ v propriální sféře morfém *-ex*: *Tuzex, Darex, Zverimex*
- ✓ komponenty *mini-, maxi-*: *minisukně, maxipes*
- ✓ komponenty apelativních i propriálních složených slov: *-tourist/-turist, -tour/-tur,*

-travel, -market, -shop/-šop

- ✓ dále pokračuje tvoření univerbizovaných názvů (mnohdy původně slangových, příp. profesních: *finančák, mikrovlnka, sekáč* (nespis.), *primárky*)
- ✓ podobně jsou projevem ekonomie jazykového vyjadřování zkratky a zkratková slova:
 - *SMS* – ešemes (ka), *MMS* – ememeska
 - *IČO* – identifikační číslo organizace
 - *a. s., s. r. o., Ph.D.*
 - *dýza, techno*

V. SLOHOVÁ CHARAKTERISTIKA PROSTŘEDKŮ LEXIKÁLNÍCH

Zahrnuje ty prostředky, které se liší formální podobou lexému (resp. kořenného morfému) při zachování téhož významu = synonymní prostředky; důležitá je však nezaměnitelnost v daném kontextu.

Opíráme se především o pragmatickou složku lexikálního významu, neboť ta se projevuje v parole, je proměnlivější (oproti pojmové složce), je ale také relativně stabilní (slohově zjistitelná).

Slohové hodnocení lexikálních prostředků souvisí i s dynamikou lexika: *logika x umnice* – 19. století, *demokracie x lidovláda* – pol. 20. století.

Někdy má slohový příznak pouze některá lexie (jednotlivý význam polysémního lexému), nikoli lexém celý.

Za slohově neutrální (nepříznakový) se pokládá lexém spisovný, frekventovaný, stylově a dobově nezabarvený a neexpresivní. Takový lexém má v textu univerzální využití. Ostatní lexémy jsou příznakové, a to na základě příslušnosti k jednotlivým útvarům či poloútvaram národního jazyka, expresivity, spojení s některou stylovou oblastí apod. Jejich využití je limitováno.

Příznakovost lexému:

- ✓ dobový (**archaismus**: *úbytě, krčma*; **historismus**: *cech, palcát*; **neologismus**: *ombudsman, minidélka*)
- ✓ **cizost lexému**
- ✓ **expresivní** (kladný: *familiární, hypokoristika, eufemismy, dětská slova*; záporný: lexémy pejorativní, zhrubělé, vulgární)
- ✓ regionálně neomezené nespisovné výrazy (označovány jako nespisovné,

obecněčeské či regionální: *štrikovat, ulejšovat, zfušovat*)

- ✓ lexémy regionálně nebo sociálně příznakové (**regionalismy** – *sundat* (č.) x *sdělat* (mor.); **dialektismy** – *gule* (ovocné knedlíky); **slangismy** – *tříd'as*; **profesionalismy** – *třídni*; **argotismy** – *chechtáky, prachy, lováče*)
- ✓ slohový příznak lexému - v češtině se obvykle vymezují na základě příslušnosti ke stylové vrstvě některého z funkčních stylů (**publicismy, termíny, poetismy** (lze sem řadit i **hovorové** výrazy (kolokvialismy): *šampus, podškrábnout*; **knižní** výrazy: *změť, ochořet*)

SYNONYMIE

- ✓ vzácná je synonymie úplná (v terminologii) *rozbor x analýza, sylaba x slabika*
- ✓ mnohem častější je synonymie částečná
- ✓ *mikrovlnná trouba – mikrovlnka* (původně slangové, dnes obecněčeské pojmenování)
- ✓ *lučba* (zastaralý výraz) – *chemie*
- ✓ *peřina- duchna* (regionální výraz)
- ✓ *pusa – huba* (expresivní výraz), *bít – bacat* (expresivní výraz)

STYLOVÁ HODNOTA

- stálá (inherentní): *poetismy, termíny (luna, oř, blatouch bahenní)*
- adherentní (v okamžiku posunu lexikálního významu): *štěnice – příživník* (hanlivě)
- kontextová (vzniká v konkrétním textu): *klausovatět, paroubkoviny, zlaté občerstvení* (občerstvení na Zlatou neděli)

VI. SLOHOVÁ CHARAKTERISTIKA PROSTŘEDKŮ SYNTAKTICKÝCH

Stylistika zaměřuje svou pozornost na výpověď, neboť teprve v „parole“ lze používat styl. Využívá se obecných zákonitostí slovosledu české věty a zvukových, gramatických vlastností češtiny. Syntax textu dává otevřené možnosti projevu, na úrovni syntaktické vzniká usouvztažňovacím aktem velké množství stylizačních variant.

Stylová hodnota stálá (vnímatelná i mimo text) x kontextová (patrná jen v kontextu)

Ve většině případů však mají syntaktické prostředky jen stálou stylovou hodnotu adherentní

→ některé syntaktické konstrukce natolik vyhovují potřebám jistých typů komunikace, že jsou s nimi spojeny a získávají stylový příznak sekundárně.

Osu *knižnost – neutrálnost – hovorovost* nelze na rozdíl od prostředků hláskových, tvaroslovných, slovtvorných a lexikálních používat. Jeden a týž obsah může být vyjádřen různým způsobem a ty způsoby nejsou plně synonymní, neboť předpokládají jiné zapojení do kontextu, nejsou tedy zaměnitelné:

- ✓ *pokud vyjdeme z daných faktů x vycházejíce z daných faktů*
- ✓ *všichni, kteří přijdou x všichni příchozí*
- ✓ *sedni si x sedni x že by sis sedl x můžeš si sednout x sednout!*

V češtině nemusí být explicitně obsazena pozice podmětu ve větě *Šel domů*.

Slovosled je v češtině volný, nikoli libovolný:

- *prvosěnka jarní, hydroxid sodný* – kongruentní atribut v termínech – postpozice
- klitika (= výrazy, které nemají slovní přízvuk): proklitikon = předklonka, enklitikon = příklonka – dnes za prvním přízvuchým celkem výpovědi, např. *v sadě se skví jara květ* (neutrální) x *v sadě skví se jara květ* (knižní až archaické)

SYNTAKTICKÁ STAVBA TEXTŮ JEDNOTLIVÝCH FUNKČNĚSTYLOVÝCH OBLASTÍ

◆ **prostědělovací styl**

- ✓ důležitá je i nonverbální komunikace
- ✓ výpovědi krátké x někdy až nekonečné (v mluvené podobě)

◆ **odborný styl**

- ✓ syntaktická stavba propracovaná
- ✓ typická kondenzace vyjádření
- ✓ formalizované výpovědní modely
- ✓ jmenný charakter textů

◆ **administrativní styl**

- ✓ syntaktická stavba propracovaná
- ✓ neosobní konstrukce
- ✓ typická je formalizace syntaktické stavby

◆ **publicistický styl**

- ✓ přehledná větná stavba (zvláště u textů zpravodajských)
- ✓ širší repertoár vět a souvětí (zvláště u textů analytických a beletristických)
- ✓ mluvená publicistika používá spíše kratší výpovědi

◆ rétorický styl

- ✓ členění na výpovědní úseky musí být nejen logické, ale musí také korelovat s artikulačními schopnostmi řečníka
- ✓ hranice výpovědi musí být zřetelně vymezené

◆ umělecký styl

- ✓ využívá celého repertoáru syntaktických prostředků
- ✓ v poezii se syntaktická stavba také vyrovnává s metrem a rýmem, což ovlivňuje slovosled a mnohdy celou strukturu sdělení

- výrazová stylistika
- slohová bezpříznakovost/příznakovost
- automatizace/aktualizace
- stylová hodnota

- Čím se zabývá výrazová stylistika?
- Co je to příznak?
- Čím se liší slohová příznakovost od bezpříznakovosti?
- Jak dochází k automatizaci/aktualizaci výrazových prostředků?
- Podle čeho vyčleňujeme druhy výrazových prostředků?

- K výrazům uvedeným níže doplňte jejich příslušný slohový příznak. Pro kontrolu užití SSJČ.

oř:	atribut:
táta:	výšlap:
andílek:	chrabrý

- V této kapitole byl student poučen o výrazové stylistice. Byly zde objasněny základní pojmy výrazové stylistiky a uvedeny strukturní druhy výrazových prostředků. Studentovi byl poskytnut rozsáhlý příkladový materiál.

- ČECHOVÁ, M. a kol.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- FILIPEC, J.: *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie : (příspěvek k poznání systému v slovní zásobě)*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1961.
- HRBÁČEK, J.: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha, Trizonia 1994.
- <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (*Slovník spisovného jazyka českého*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5742> (Josef Hrbáček: *Lexikální ekvivalenty, dublety a varianty*)

- DANEŠ, F. a kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha, Academia 1997.
- DEBICKÁ, A.: *O výstavbě a stylu textu*. Ústí n. L. 1999.
- DEBICKÁ, A.: *Stylistické analýzy a interpretace. Stylistická cvičení*. Ústí n. L. 2005.
- BEČKA, J. V.: *Česká stylistika*. Praha, Academia 1992.
- BĚLIČ, J.: *Nástin české dialektologie*. Praha, SPN 1972.
- ČECHOVÁ, M.: *Komplexní jazykové rozbor*. Praha, Fortuna 1996.
- ČECHOVÁ, M.: *Komunikační a slohová výchova*. Praha, ISV 1998.
- ČECHOVÁ, M.: *Současná česká stylistika*. Praha, ISV 2003.
- ČECHOVÁ, M.: *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008.
- ČECHOVÁ, M.: *Vyučování slohu*. Praha, SPN 1985.
- FILIPEC, J.: *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie : (příspěvek k poznání systému v slovní zásobě)*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1961.
- HAUSENBLAS, K.: *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*. Praha, FF UK 1996.
- HAUSENBLAS, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. Praha, UK 1971.
- HOFFMANNOVÁ, J.: *Stylistika a* . Praha, Trizonia 1997.
- HRBÁČEK, J.: *Nárys textové syntaxe spisovné češtiny*. Praha, Trizonia 1994.
- HUBÁČEK, J.: *Učebnice stylistiky*. Praha, SPN 1987.
- CHLOUPEK, J. a kol.: *Stylistika češtiny*. Praha, SPN 1991.
- JEDLIČKA, A. a kol.: *Základy české stylistiky*. Praha, SPN 1970.
- JELÍNEK, M.: Stylistika. In: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, NLN 1995, 701-779.
- KRAUS, J.: *Rétorika a řečová kultura*. Praha, UK 2009.
- MATHESIUS, V.: *Řeč a sloh*. Praha, ČS 1966.
- MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava, SPN 1997.
- MLACEK, J.: *Sedemkrát o štyle a štylistike*. Ružomberok, FF KU 2007.
- NEBESKÁ, I.: *Jazyk – norma – spisovnosť*. Praha, UK 2003.

- <http://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc> (*Slovník spisovného jazyka českého*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5742> (Josef Hrbáček: *Lexikální ekvivalenty, dublety a varianty*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5437> (František Daneš: *Kultura mluvených projevů*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6531> (Milan Bába: *K výzkumu studentského slangu*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5108> (Josef Hubáček: *K dnešnímu stavu studentského slangu*)
- <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7174> (Jan Chloupek: *Funkční styly dnes*)

